

РОЗДІЛ III. ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 130.2

ОСВІТА ЯК ЗНАРЯДЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

С.В. Куцепал, доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціально–економічних дисциплін
Полтавського факультету Національної юридичної
академії України імені Ярослава Мудрого

У статті аналізується значення освіти у функціонуванні сучасного суспільства, доводиться, що саме освіта перетворюється на дієвий чинник соціальних трансформацій.

Обґрунтовується теза, що покликання освіти – формування особистості, здатної здійснити вірний соціальний вибір, що буде сприяти її подальшому особистісному розвитку та адекватно оцінювати соціальні виклики.

Доведено, що у сучасному світі інститут освіти є не лише каталізатором, а й стабілізуючим фактором соціальних процесів та взаємодій, постає засобом стримання різноманітних кризових процесів – гуманітарних, соціальних, техногенних тощо, адже саме освіта являє собою ту сталу структуру, завдяки якій суспільство пізнає себе, розкриває свій евристичний та соціальний потенціал і визначає напрямки та перспективи прогресивних змін.

Ключові слова: освіта, соціум, особистість, соціальна взаємодія, модернізація освіти.

Третє тисячоліття характеризується стрімким технічним та технологічним розвитком, новими досягненнями у функціонуванні та створенні засобів комунікації, віртуалізацією життя, прагматизацією багатьох (якщо не всіх) сфер буття людини, наслідком чого стає виникнення «суспільства споживання», де людина втрачає духовні константи, потрапляє у ситуацію духовного вакууму та світоглядної розгубленості, порятунком від яких здатна запропонувати людству лише освіта, покликана формувати основні компетентності та навички.

Потрапивши у залежність від світу речей та слів, від потоків інформації, які щоденно виливаються на людину, остання все гостріше відчуває девальвацію моралі, людяності, духовності. Зазначені причини актуалізують проблему комунікативної компетентності особистості, оскільки процес пізнання – це, перш за все, процес комунікації. Зараз комунікація стає домінантою соціальних інтеракцій, перетворюється на

один з основних видів діяльності, тому наявність у індивіда сформованих навичок спілкування, вміння гнучко змінювати тактики та стратегії комунікативної взаємодії, вигідно презентувати себе у спілкуванні стає одним із чинників соціального розвитку.

Вищезазначене актуалізує проблеми освіти, підготовки кваліфікованих кадрів для усіх сфер народного господарства, перегляд існуючих підходів до інституту освіти, зміни освітніх технологій, формування єдиного освітнього простору Об'єднаної Європи, перебудови інфраструктури навчально-виховного процесу. «Освітня сфера відображає суспільну необхідність оптимального поєднання традиційних національних цінностей з інноваційними цінностями глобальної культури» [1, с.165].

Наступною рисою сучасного суспільства яскраво постають тенденції соціальної поляризації та індивідуалізації, завдяки чому соціальна мобільність можлива не лише на основі майнового, а й освітнього цензу, тобто соціальна нерівність перетворюється на об'єктивну характеристику суспільства і визначає об'єктивну потребу останнього у раціональному розподілі індивідів, залежно від їхніх здібностей, уподобань, прагнень, діяльність набуває нових форм і змісту. «Ми рухаємося від масової фабричної системи в напрямку «кустарного» виробництва, «штучного» інтелектуального продукту, в основі яких лежать інформація і супертехнології» [2, с. 460]. Саме освіта здатна нівелювати вплив соціального походження, розмір матеріальних статків, обумовлює меритократичний вимір демократичного соціуму, запобігає відчуженню, обмеженню та духовному зубожінню.

Для успішної самореалізації особистості в сучасних умовах розвитку світу необхідна розвинена здатність до конкурентної взаємодії, вміння ідентифікувати себе з успішною людиною, спрямовувати в потрібному напрямку інтелектуальний та евристичний потенціал, налаштуватися на конструктивний лад, вміти створювати принципово нові продукти та послуги, що будуть дієвими, затребуваними в сучасних умовах розвитку світу.

Усе вищезазначене пояснює надзвичайно велику роль, яку відіграє освіта у період бурхливого та неоднозначного розвитку суспільства. Освіта у сучасному суспільстві перестала бути лише інститутом накопичення та трансляції досвіду, тепер це ще й інститут інновацій та можливого прогресу.

Зазначені причини також актуалізують роль та значення освіти як дієвого знаряддя соціальної еволюції, засобу становлення інноваційної моделі розвитку суспільства, забезпечення останнього кваліфікованими кадрами. Беззаперечною стає теза про те, українська освіта XXI століття повинна постійно вдосконалювати свій зміст, бути надзвичайно мобільною, ініціювати низку соціальних змін, що дасть змогу українській спільноті стати гідним членом світової спільноти, віднайти та забезпечити перспективи подальшого розвитку та вдосконалення.

Глобалізаційні проблеми загострили соціокультурну диференціацію, котра завжди мала місце у суспільстві, проте в різні періоди розвитку проявлялася по-різному. На сьогоднішній день зазначений аспект проявляється у наявності груп населення, що характеризуються різним рівнем культурного розвитку, по-різному уявляють собі мету та сенс власного існування. Для того, щоб повною мірою забезпечити освітні запити різноманітних соціокультурних груп населення, потрібно актуалізувати розробку та впровадження в життя диференційованої системи освіти, оскільки саме диференціація освіти сприяє задоволенню освітніх потреб різних груп та рівнів суспільства, сприяє формуванню компонентів диспозиції, інтерналізації та екстерналізації цінностей.

Освіта як соціальний інститут починає відтворювати та реалізовувати ту соціокультурну нерівність, яка властива сучасному періоду розвитку суспільства. Це проявляється у стратифікації освіти на елітарну, середню (звичайну) та освіту низького рівня. Ні для кого не секрет, що елітарна школа являє собою інноваційний навчальний заклад, де створюються сприятливі умови для найбільш повного розвитку природних здібностей та задатків людей. У такій школі домінують соціальні орієнтири, прагнення до закріплення позиції лідера, оскільки професійний, кар'єрний успіх посідає ключове місце у системі життєвих пріоритетів більшості учнів, тоді як звичайна школа орієнтована на конкретні професійні ролі, тобто на професійну спеціалізацію, яка надасть змогу задовольнити потребу у забезпеченому житті, що характеризується певним рівнем достатку та доступністю чітко визначеного кола розваг.

Саме тому традиційна парадигма освіти, що не враховувала зміну цінностей та мотивацій суб'єкта, підлягає перегляду та уточненню, завдяки чому актуалізуються три основні складові сучасної освіти:

- 1) антропологічна, яка полягає у пріоритетній увазі до зростання ролі

людини у суспільному житті та до креативної ролі її творчої діяльності, завдяки чому сучасний етап освіти характеризується домінуванням структурно-формуючих характеристик (зі збереженням і особистісно-формуючих);

2) аксіологічна, сутність якої полягає в істотному перегляді аксіологічних орієнтирів освіти, у перетворенні останньої на засіб модернізації та актуалізації соціально-необхідних цінностей, які не лише забезпечують соціальний прогрес, але й задовольняють нагальні світоглядні запити сучасності;

3) праксеологічна, орієнтована на осмислене використання отриманого багажу знань, вироблення адекватного інструментарію для вдосконалення та перетворення світу.

Актуалізація зазначених складників освіти дає змогу зняти суперечність між змінами у сучасному соціумі та існуючими освітніми практиками, детермінувати наукові дослідження основних аспектів освіти, здійснити цілісний світоглядно-методологічний аналіз останньої.

Особистісно-орієнтована парадигма освіти в умовах тотальної глобалізації, на відміну від інституційної парадигми, легітимує необхідність зміни пріоритетів в освіті – замість традиційної ретрансляції знань домінування надається формуванню умов та засобів для успішного творчого пошуку, втілення інноваційних технологій освітньої діяльності, забезпечення найкращих умов для здійснення соціалізації індивіда, перетворення освіти на вирішальну соціальну силу.

Змінюється картина світу, якщо раніше гуманістика моделювала світ в першу чергу як об'єкт адміністрування, як світ, що оглядався з висоти столу генерального директора, світ, в якому ставилися і реалізовувалися цілі, а загальну мету розщеплювали на підпроблеми для виконання, світ, у якому сьогоднішній стан оцінювався по тому, наближається воно чи віддаляється від запланованого на завтра, і в якому головною умовою досягнення цілей (і вже поставлених і ще невігаданих) була згуртованість лав виконавців [3], то зараз світ сприймається як топос можливостей, де інститут освіти є не лише каталізатором, а й стабілізуючим фактором соціальних процесів та взаємодій, постає засобом стримання різноманітних кризових процесів – гуманітарних, соціальних, техногенних тощо, адже саме освіта являє собою ту сталу структуру, завдяки якій суспільство пізнає себе, розкриває свій евристичний та соціальний потенціал і визначає

напрямки та перспективи прогресивних змін.

Завдяки трансформації освіти, використанню нових можливостей, які надає людству інфосфера, українська спільнота, що прагне до європейської інтеграції та європейської якості життя, має змогу скористатися перевагами глобалізації – відкрити та усвідомити нову ієрархію країн і народів (і зайняти в ній гідне місце), засвоїти нові правила міжнародних взаємовідносин, досягнути нові можливості та горизонти суспільного розвитку. Виникає глобальний освітній простір, функціонування якого залежить від низки факторів, серед яких «виникнення глобальної системи знань, в якій комунікація стає прозорою, а результати досліджень та інша інформація легко поширюються по всьому світу, використання англійської мови як головної світової мови наукового спілкування, експансія інформаційних технологій» [4, с. 3].

Своєрідність сучасної світоглядної ситуації полягає в тому, що не лише філософи-професіонали розпочинають пошук нових ціннісних засад світової спільноти, ця задача має вирішуватися широким інтелектуальним загалом, а тому утворюється універсальний дискурс стосовно евристично-онтологічної інтерпретації загальнолюдських цінностей, який неможливо уявити без зусиль та надбань інституту освіти.

Актуалізується необхідність реформи освіти, в основі якої має бути «філософія людиноцентризму, що передбачає відмову від репресивної педагогіки, диференціацію освіти стосовно основних соціальних типів учнів і студентів, спеціалізовані навчальні програми, привчання учнів до самостійного прийняття рішень, до ролі громадянина суспільства і демократизації соціальної організації школи. Вищий навчальний заклад повинен стати зосередженням культури, спілкування, знань, праці. Без цього кожен випускник навчального закладу виявиться соціально неповноцінним» [5, с. 272].

Сьогодні характеризується інтенсивним розгортанням таких цивілізаційних процесів як інформатизація, технологізація, масовізація, вестернізація тощо, які чинять як конструктивний, так і деструктивний вплив на розвиток суспільства загалом та особистості зокрема. Особливо небезпечним є саме деструктивний аспект цивілізаційних змін, бо містить у собі небезпеку втрати індивідуальності, перетворення особистості у роботоподібну, технологізовану істоту. Тому покликання освіти – формування особистості, здатної здійснити вірний соціальний

вибір, що буде сприяти її подальшому особистісному розвитку та адекватно оцінювати соціальні виклики. «Машинний фетишизм не повинен заступати людину і її суспільні відносини. Майбутнє належить людям, що володіють машинами такою ж мірою, як і власними суспільними відносинами. Суб'єктивний чинник історичного процесу надзвичайно потужний. Його роль посилюється на історичних зломах. Тому сьогодні він набуває вирішального значення. Головне джерело суспільного розвитку – це люди, творчою працею, розумом і волею яких створюються всі матеріальні й духовні надбання, що становлять фундамент людської культури і цивілізації. Отже, якщо не можна зупинити технотворення, то завдяки зміні «людських якостей» (Ауреліо Печчеї) його можна підпорядкувати людським цілям, спрямувати у життєвдтворююче річище» [1, с.182]. Співзвучною наведеної тези є і думка Ф. Уебстера про затребуваність людей, що «самопрограмуються, які вміють навчатися і перенавчатися в міру необхідності. Все це робить їх надзвичайно пристосованими до виживання в мінливому і страхітливо «гнучкому» світі інформаційного капіталізму. Відійшли в минуле часи, коли людина мала забезпечену роботу в бюрократичному апараті, тепер вона укладає контракт на здійснення того чи іншого проекту» [6, с. 152].

Українська держава, прагнучи долучитися до європейських цінностей та пріоритетів, здійснює низку освітніх інновацій, що мають на меті поєднання багатого досвіду минулого з найбільш вдалими модернізаціями освітніх програм. Інформаційне суспільство, що характеризується як розвинена стадія постіндустріальної епохи, виокремлює комунікацію в якості провідного компонента цього суспільства та окреслює залежність стандартів якості життя людини від інформації та способів її використання [7, р. 3], вимагає розробки нової парадигми освіти, нових інноваційних підходів до її організації та змістовного наповнення, урахування можливостей новітніх інформаційних технологій, які змінюють структуру комунікаційного процесу, надають швидкий доступ до величезних ресурсів інформації.

Формування глобального освітнього простору та комерціалізація освіти призводить до заміни націоналізації інтернаціоналізацією, внаслідок чого втрачається потенціал вітчизняної освіти, адже західні навчальні заклади рекрутують на лише абітурієнтів, а й кращі викладацькі та наукові кадри, тому варто прислухатися до В. Кременя, який зазначав, що «в умовах глобалізації

не зменшується, не зникає, а навпаки, актуалізується завдання зміцнення внутрішньонаціональних, громадянських зв'язків, патріотичного єднання нації, народу. Бо це тенденція не тільки до єдності світу, а й до загострення в цивілізованих рамках конкуренції між державами-націями. І тільки згуртована, консолідована нація зможе найбільшою мірою усвідомити власний національний інтерес і найбільш ефективно його відстояти у відносинах з іншими державами. А це означає – створити найліпші умови для життя і розвитку громадян своєї держави» [5, с. 389].

Література

1. Губерський Л., Андрущенко В. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти/ Л. Губерський, В. Андрущенко. – К.: «МП Леся», 2008. – 516 с.
2. Тоффлер Э. Активная корпорация / Э. Тоффлер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология; [под ред. В.Л. Иноземцева]. – М. : Academia, 1999. – С. 448-464.
3. Бауман З. Спор о постмодернизме / З. Бауман // Социологический журнал. – 1994. – № 4. – С. 69–80.
4. Altbach P. G. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution / P. G. Altbach, L. Reisberg, L. E. Rumbley. – UNESCO, 2009. – 254 p.
5. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г.Кремень. – 2-е вид. – К. : Педагогічна думка 2009. – 520 с.
6. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; [пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной]; под ред. Е. Л. Вартановой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
7. Martin W.J. The Global Information Society / W. J. Martin. – Aldershot: Aslieb Gower; Brookfield: Gower, 1995. – 233 p.

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ОРУДИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЭВОЛЮЦИИ

С. Куцепал

В статье анализируется роль образования в функционировании современного общества, доказано, что образование существенно влияет на трансформации общества.

Обосновывается тезис, что предназначение образования – формирование личности, способной сделать правильный социальный выбор.

Доказывается, что в современном мире институт образования является не только катализатором, но и стабилизирующим фактором социальных процессов и взаимодействий, способом сдерживания разнообразных кризисных явлений – гуманитарных, социальных, техногенных, поскольку именно образование является стабильной структурой, благодаря которой общество раскрывает

свой эвристический и социальный потенциал, определяет перспективы и направления социальных изменений.

Ключевые слова: образование, социум, личность, социальное взаимодействие, модернизация образования.

EDUCATION AS A TOOL FOR SOCIAL REVOLUTION

S. Kutsepal

The article analyzes the significance of education in the functioning of modern society as well as proves the education to be the crucial factor of social transformations.

It is substantiated that the calling of education consists in the formation of the individual capable of making the right social choice, which will enhance their further personal development and adequate evaluation of social challenges.

It has been proven that in the world of today education functions not only as a catalyst but also as a stabilizing factor for social processes and interactions; it provides the means to restraining various crisis processes – humanitarian, social as well as technogenic, since the education itself presents the stable structure due to which the society cognizes itself, develops its heuristic and social potential, determines directions and prospects of progressive changes.

The significancy of education in functioning of global society has been analysed in the article, as well as the role of education in forming of socially active person has been accented.

The fact that polycultural information society of the XXI century, which is based on the unity of culture, communication and education, attached conditions for essential transformations in social and cultural landscape, actualised the problem of preservation such strategical priority of each state as cultural originality and national variety has been proved. It is particularly important for Ukraine, where the gap with colonial and totalitarian inheritance of Soviet past is clearly traced and refusal from ideological “soviet” mythes in people’s mass consciousness is proclaimed.

Unfortunately, we can declared the deep crisis of modern Ukrainian education. It is caused by contradiction between classical educational system and modern professionally directed education. Nevertheless both of them are equally inquired as on the personal as on the society level. It is obviously that the outlet from this crisis can not be found in renunciation of humanitarian studing component (such tendency can be clearly seen in Ukrainian educational sphere). On the contrary, the only possible way is recognition of the great necessity of humanitarization and modernization of educational system, refusal from exceeding technicalisation and hard professional specialization.

Key words: education, society, an individual, social interaction, education modernization.